

INVENTARIAR PER CONSERVAR: ELS INICIS DE LA PROTECCIÓ DE MONUMENTS A CATALUNYA

LLUÍS BUSCATÓ I SOMOZA
Tècnic auxiliar del Servei de Monuments,
Diputació de Girona.
ORCID ID: 0000-0002-8016-3453
llbuscato@ddgi.cat

RESUM

La protecció dels béns immobles de valor patrimonial ha estat a Espanya un procés lent i ple de batzegades. Les primeres normatives protectores, emeses per les autoritats públiques poc després d'iniciar-se el procés desamortitzador dels béns del clergat regular, quedaren ràpidament en paper mullat a causa de l'absolut desco-neixement del seu nombre i vàlua. La redacció d'uns inventaris mínims esdevingué una necessitat bàsica que l'Estat, malgrat les seves declaracions públiques, no em-prengué. No obstant això, es feren alguns primerencs intents de cobrir aquest buit per part d'algunes entitats culturals; tot i que tingueren escàs recorregut. En aquest treball documentem i publiquem un d'aquests primerencs intents. Concretament, l'emprè l'any 1844 per la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, fins ara pràcticament desconegut.

Paraules clau: historiografia, historia, monument, antiguitats, patrimoni, desamor-tització

Fecha de entrega: 10 de junio de 2021
Fecha de aceptación: 27 de octubre de 2021

ABSTRACT

Inventory to conserve: The beginning of monument protection in Catalonia

The protection of real estate of heritage value has been a slow process in Spain with lots of handicaps. The first protective regulations, issued by the public authorities, shortly after the process of confiscation of the property of the regular clergy began, became quickly useless due to the absolute ignorance of the number and value of these assets. The drafting of minimum inventories became a basic necessity that the State, despite its public statements, did not undertake. However, some early attempts were made to fill this gap by some cultural entities; although they had little route. In this paper we document and publish one of these first attempts. Specifically, it was used in 1844 by the Royal Academy of Fine Arts of Barcelona, until now practically unknown.

Keywords: historiography, history, monument, antiques, heritage, confiscation

LLUÍS JAUME BUSCATÓ I SOMOZA (Roses, 1971) és Llicenciat en geografia i història per la Universitat de Barcelona l'any 1994. Doctor en història per la Universitat de Girona, amb la tesi: "De l'antiquarisme a l'arqueologia. La protecció del patrimoni històric i arqueològic a la província de Girona (1835-1876)", l'any 2012. Autor d'una quarantena de treballs històrics centrats, bàsicament, en l'estudi de la historiografia de l'arqueologia, la història militar, la protecció del patrimoni i la història antiga. Quant a l'activitat professional ha desenvolupat tasques administratives a diversos ajuntaments i arxius de les comarques gironines (Ajuntament de Roses, Ajuntament de Banyoles i Diputació de Girona, aquí al Centre de la Imatge). Actualment, és tècnic auxiliar del Servei de Monuments de la Diputació de Girona.

“Escollir és, en certa manera, salvaguardar. Avui dia continuem elaborant llistes de paisatges i monuments, declarant-los patrimoni de la humanitat, per intentar protegir-los de les onades de destrucció”.

Irene Vallejo
L'Infinit dins d'un jonc

El principal problema amb què s'enfrontaren les autoritats espanyoles de mitjan segle XIX quan decidiren intervenir per protegir els béns immobles de valor patrimonial, que el procés desamortitzador havia posat en les seves mans, sens cap mena de dubte fou el desconeixement absolut que tenien de la seva quantia, localització i vàlua. I això malgrat haver-se fet ja alguns primerencs intents per tractar d'inventariar-los des de principis del segon terç d'aquell segle. La migradesa dels mitjans emprats, tant humans com materials, i la deixadesa, quan no oposició, d'algunes de les administracions que hi van intervenir dugueren a què no es fes un mínim catàleg d'aquesta mena de béns fins a ben entrat el segle XX; i, fins i tot llavors, amb múltiples i enormes mancances.¹

Concretament, en aquest article donarem a conèixer un, fins ara quasi desconegut, primerenc inventari d'aquesta mena de béns a Catalunya, fet per la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona l'any 1844, que tot i les seves evidents mancances podria haver servit com a base a partir de la qual iniciar una mínima catalogació. Sens dubte aquesta era una actuació bàsica i obligatòria, atès que sense tenir un coneixement mínim de què s'havia de protegir era del tot impossible dur endavant amb, més o menys, èxit cap mena d'acció protectora sobre el patrimoni immoble. Malauradament, per motius molt diversos que intentarem descriure a continuació, la meritòria actuació de la citada acadèmia i d'alguns dels seus membres més destacats fou ràpidament oblidada. Fins i tot, malgrat que el llistat obtingué un cert ressò a l'època dins d'ambients intel·lectuals i fou àmpliament difós –es trameté a diverses administracions públiques i es va arribar a publicar a la premsa– el document original es va perdre. De fet, en recerques anteriors, ja n'havíem trobat alguna referència indirecta en diversos arxius però sense localitzar mai el document.² No obstant això, mercès a la creixent digitalització de nombrosa premsa històrica, fins ara poc accessible, que han dut a terme diverses institucions durant aquests darrers anys ha estat possible localitzar-lo reproduït en un parell de revistes de l'època i constatar-ne el valor.³ En conseqüència, pel seu interès primerenc i per la importància històrica d'alguns dels prohoms que hi prengueren part paga la pena fer-ne la publicació.

¹ Ganau, 1998: 37 i següents.

² Buscató, 2011: 6 i 81.

³ Concretament, s'han localitzat ambdues revistes a l'hemeroteca digital de la Biblioteca Nacional d'Espanya. Vegeu: <http://www.bne.es/es/Catalogos/HemerotecaDigital/>

DESAMORTITZACIÓ I BÉNS IMMOBLES

El procés de desamortització general dels béns del clergat regular s'endegà jurídicament amb el Reial decret de 25 de juliol de 1835, pel qual s'ordenava la supressió de tots els convents i monestirs amb menys de 12 religiosos.⁴ Teòricament, doncs, se seguia la tradició desamortitzadora il·lustrada i liberal, que justificava aquesta acció amb l'argument que es tractava d'un procés de reforma i no d'un simple saqueig.⁵ Els objectius reals, emperò, eren uns altres molt diferents. Fent-ne un breu resum, en primer lloc, es pretenia evitar la ruïna de la hisenda pública, que ja feia temps es trobava en una situació desastrosa a causa de la reducció d'ingressos, situació que havia empitjorat amb la pèrdua de les colònies americanes.⁶ En segon, obtenir recursos per proveir l'exèrcit, que en aquells moments era totalment incapaç d'aturar la creixent insurrecció carlina. I, en tercer, enfortir una nova classe propietària que havia d'esdevenir el millor suport de l'obra política dels liberals. De fet, el resultat més ferm i perdurable del procés desamortitzador fou permetre l'enriquiment d'una oligarquia, formada per les restes de les antigues classes dirigents i de la puixant burgesia, i de retop, més que amb riqueses amb parcel·les de poder, dels caps de l'exèrcit que *manu militari* havien ajudat a consolidar el règim. I tot això sota l'excusa de l'anticlericalisme.⁷

Ràpidament, el citat decret fou superat per la realitat existent al carrer, atès que paral·lelament a la seva publicació es produïren un seguit d'atacs generalitzats arreu del país contra els ordes regulars.⁸ És a dir, el Govern Central es trobà que, tot just quan iniciava la seva política desamortitzadora, l'exclaustració general ja era un fet. A la vista de la situació creada per aquests actes de violència contra els regulars el Govern decidí aprofitar l'avinentsa i impedir la reocupació dels edificis abandonats per part dels seus propietaris, fins i tot d'aquells que inicialment complien els requisits per restar oberts.⁹ Sens dubte, actuà així perquè la nova situació ja li anava bé per apoderar-se de les propietats d'aquests ordes i, de retop, perquè li permetia reduir a l'Església en el seu conjunt a la condició d'ens subordinat i dependent.¹⁰

Vistes les motivacions que empenyien l'actuació del Govern era lògic que el seu interès principal fos posar de seguida a la venda els béns desamortitzats, per tal de cobrir el magne deute públic existent i evitar les despeses que les noves propietats li podien comportar.¹¹ No obstant això, alguns cercles intel·lectuals conscients del terrible desastre cultural

⁴ Reial Decret (a partir d'ara R. D.) del 25 de juliol de 1835, publicat a la *Gaceta de Madrid* (a partir d'ara *Gaceta*) del 29-07-1835.

⁵ Tomás, 1971: 48 i següents; RODRÍGUEZ, 1999: 206.

⁶ Fontana, 1983: 69.

⁷ Nieto, 2006: 478.

⁸ Fontana: 2003, 40.

⁹ Bello, 1997: 70.

¹⁰ Callahan, 1989: 161.

¹¹ Tomas, 1971: 77.

que s'anava a produir feren sentir la seva veu en els entorns governamentals.¹² Com a resultat d'aquesta pressió i com a signe de què es vivia en una època que es pretenia més culta i lliure que les precedents, on mercès a la difusió del moviment romàntic el passat medieval del país començava a ser valorat, ja des dels inicis del procés s'inclogueren algunes clàusules a la normativa desamortitzadora que teòricament tractaven de protegir una part d'aquests béns.¹³ És a dir, curiosament, es donà la contradicció que l'Estat era el principal garant de la protecció dels béns patrimonials i, paradoxalment, alhora també era el principal responsable de la seva destrucció. Concretament, l'esmentat Reial decret del 25 de juliol preveia, en el seu setè article, que calia protegir alguns dels béns desamortitzats pels seus valors històrics i culturals. En conseqüència, s'exceptuaven de la venda els arxius, biblioteques, pintures o d'altres objectes que, teòricament, poguessin arribar a ser útils a les ciències i les arts. Ara bé, que això es dugués a terme ja eren figures d'un altre paner.

Quant als béns mobles, no es concretà cap mena de protecció fins a l'any següent, en el Reial decret del 19 de febrer de 1836, pel qual es posaven a la venda tots els béns immobles que haguessin estat propietat de les comunitats suprimides.¹⁴ Concretament, al seu segon article, es feia esment a què s'exceptuaven d'aquesta mesura aquells edificis que el Govern destinés a un servei públic, per exemple com a dependències d'òrgans de l'administració, o per ser "monumentos de las artes, o para honrar la memoria de hazañas nacionales". Com era de preveure els resultats d'aquesta excepció foren ínfims, més encara perquè, malgrat els mèrits que l'edifici pogués tenir, la venda es podia efectuar igualment sempre que el futur comprador s'obligués a conservar-los. És a dir, *de facto* tots els edificis quedaven disponibles per a la seva possible alienació, ja que aquesta condició no era un fre pels seus compradors en no existir cap mena de mesura coercitiva que els obligués a complir-la. I això es veia empitjorat pel fet que, en no prendre's cap mesura que permetés saber a quins edificis es podia aplicar, la possibilitat que la norma servís per protegir-los era absolutament irreal.¹⁵

A la pràctica, la primera tímida iniciativa per catalogar els béns immobles de caràcter patrimonial susceptibles de ser conservats de què tenim constància fou la breu Reial ordre de 3 de maig de 1840.¹⁶ Amb ella el Govern espanyol de l'època pretenia fer-se una

¹² López: 2006, 185

¹³ Remesal *et al.*, 2002: 24.

¹⁴ R.D. de 19 de febrer de 1836, publicat a la *Gaceta* del 21-02-1836.

¹⁵ Bello, 1997: 246.

¹⁶ Reial Ordre (a partir d'ara R. O.) de 3 de maig de 1840, publicada a la *Gaceta* del 10-05-1840. Cal dir que la definició de què era un monument a mitjan segle XIX no era gens clara i diferia enormement de l'actual. Possiblement, la més detallada la trobem en el *Diccionario de la administración* de Martínez Alcubilla. Segons aquest s'entenia per monument tota obra pública, ja fos en forma d'estàtua, inscripció, temple o panteó, feta per commemorar o perpetuar la memòria d'alguna persona destacada pel seu saber o patriotisme. En canvi un monument històric era una obra d'art antic (mobles, medalles, quadres, manuscrits, immobles, temples, arcs, paviments, etc...) la conservació dels quals era important per motius de bellesa en la seva execució, raresa, origen o records que els acompanyessin. Finalment, els monuments artístics eren les obres de belles arts, ja fossin antigues o modernes la conservació de les quals fos necessària pel seu mèrit o importància artística, sense tenir en compte la seva utilitat històrica. Vegeu: Martínez: 1887, 551 i 552.

idea general dels monuments existents al conjunt de l'estat i, per aconseguir-ho, ordenava als caps polítics provincials que enviessin notícia dels temples de la seva província en què existissin sepulcres de reis, personatges famosos o que pel seu mèrit i bellesa fossin mereixedors de ser conservats. Igualment, havien d'actuar amb qualsevol monument no cinerari que també en fos digne.¹⁷ Sembla evident, pel fet de fer-s'hi esment a reis i personatges famosos, que cal incloure aquesta breu norma entre els primers intents de crear un imaginari nacional que permetés dotar d'uns fonaments nacionals sòlids al recentment establert estat liberal espanyol, d'aquí que la història, l'arqueologia i, de retop, els monuments antics esdevinguessin elements bàsics per justificar l'ordre polític i social existent.¹⁸ Per exemple, cal no oblidar que fou precisament per aquestes dates que s'inaugurà el primer monument als herois del *Dos de Mayo* a Madrid.¹⁹ O que, poc després, es plantegés la possibilitat de traslladar alguns sepulcres d'espanyols il·lustres, més concretament els seus ocupants, a Madrid on serien enterrats en una mena de panteó nacional, que mai s'arribà a construir.²⁰ Malgrat aquestes importants motivacions els resultats immediats d'aquesta ordre foren molt escassos, per no dir nuls; d'aquí que hom l'hagi definit simplement com una normativa circumstancial que no tingué ni aplicació pràctica ni continuïtat.²¹

L'ATURADA DEL PROCÉS DESAMORTITZADOR I LA PROTECCIÓ DE MONUMENTS

La fi de la Ia. Guerra Carlina (1833-1840) i la posterior ensulsiada del Trienni Esparterista (1840-1843), finit amb la derrota dels sectors liberals més progressistes amb la revolta de la Jamància –que bàsicament només afectà al territori del Principat de Catalunya–, va comportar que es consolidés a Espanya un model d'estat liberal de caràcter moderat, centralista i conservador, que donà un gir radical a la política seguida fins a llavors amb l'Església. En concret, ja quasi en el mateix moment que el sector moderat del liberalisme es féu amb les regnes del poder, als inicis de l'any 1844, es produí una frenada del procés de venda dels béns desamortitzats; tot i que no s'arribà a aturar totalment.²² Aquest gir polític no responia únicament a una reacció proteccionista davant la constatació del desastre patrimonial que s'havia produït, sinó que venia en bona part motivat per l'intent

¹⁷ El títol del cap de l'administració provincial va variar força durant els seus primers anys d'existència. En concret, segons la Constitució de Cádiz se denominava "jefe superior político". Posteriorment, amb l'*Estatuto Real* i la divisió provincial de 1833 va passar a dir-se "subdelegado de fomento". Poc després, de l'any 1834 al 1836, rebé per primer cop el nom de "gobernador civil". Entre 1836 i 1849 passà a denominar-se novament "jefe superior político". Finalment, l'any 1849 la denominació de governador passà a ser irreversible.

¹⁸ Wulff, 2003: 103; Díaz-Andreu; Mora, 1995: 29.

¹⁹ Álvarez, 2001: 558.

²⁰ R. D. de 7 de febrer de 1841, publicat a la *Gaceta* del 10-05-1841. L'origen d'aquesta actuació es troba en una normativa anterior de les Corts de 1837, on s'establia la creació un Panteó Nacional a l'església de *San Francisco el Grande*. La nova normativa preveia el trasllat al Panteó de les restes dels espanyols il·lustres, passats cinquanta anys de la seva mort, que les Corts consideressin dignes d'aquest honor. Vegeu: R. D. de 5-11-1837, publicat a la *Gaceta* del 12-11-1837.

²¹ Muñoz, 1989: 27.

²² R. D. del 11-04-1845, publicat a la *Gaceta* del 14-04-1845.

d'apropar-se a la institució eclesiàstica, fins llavors enfrontada amb els governs liberals.²³ Mostra d'això fou la creixent deferència que l'Estat demostrà cap a aquesta en aspectes fins a llavors conflictius. Per exemple, es va passar d'ignorar l'opinió de les autoritats religioses a consultar-los-hi quin destí es podia donar als edificis religiosos desamortitzats que per aquestes dates encara no havien estat posats a la venda.²⁴ O sobre què fer amb les campanes procedents dels convents i monestirs desamortitzats, que fins llavors anaven directament a la fosa. Fins i tot es decidí, l'any 1846, retornar algunes joies procedents de la desamortització, per suplir amb elles la pobresa en objectes litúrgics de moltes esglésies.²⁵ Sens cap mena de dubte l'objectiu final d'aquesta política era aconseguir un *modus vivendi* amb l'Església, que a canvi de recolzar al nou règim rebé prebendes i recursos, els quals li van permetre reorganitzar-se i reforçar la seva influència sobre la nova societat liberal. Després d'uns inicis problemàtics, les ferides eren profundes i calia temps per tancar-les, el primer pas es donà l'any 1845 amb el restabliment de les relacions diplomàtiques entre la Santa Seu i el Govern espanyol; mentre que el darrer tingué lloc l'any 1851, quan se signà un nou concordat entre ambdós estats.²⁶ Amb aquest acord, entre d'altres nombroses concessions, es posava puntualment fi a la venda dels béns procedents de la desamortització; alhora que es preveia el retorn d'aquells que encara no haguessin estat alienats.²⁷

Sens cap mena de dubte, l'assumpció per part de l'Estat d'aquesta nova política religiosa tingué una gran importància en la conservació del patrimoni monumental, atès que dugué a la institucionalització de la protecció d'aquesta mena de béns, ja que fomentà l'aparició de les primeres entitats públiques estables –anteriorment hi hagué algun breu intent de crear-ne però fracassaren estrepitosament– encarregades de la seva conservació: les Comissions Provincials de Monuments. Aquestes sorgiren, teòricament, per protegir i gestionar els béns històrics i artístics procedents de la desamortització que havien quedat en poder de l'Estat. Se'n creà una per província, però a causa d'una crònica falta de recursos aviat esdevingueren inoperants. A la pràctica, formaven part de l'anomenada administració honorífica, és a dir, feina sense remuneració econòmica ni mitjans tècnics o humans per fer-la; alhora que no tenien capacitat executiva i només podien emetre propostes o informes no vinculants. Davant la seva inoperància es féu un nou reglament l'any 1854, que no obtingué els resultats previstos. Finalment, per tractar de revitalitzar-les, l'any 1857, amb la nova Llei Moyano d'educació (art. 161) s'optà per vincular-les a l'acadèmia de San Fernando. La reorganització es féu amb una extremada lentitud, de manera que no fou fins a l'any 1864 que es creà una Comissió Mixta entre la *Real Acadèmia de la Historia*, que era qui tenia atorgada la competència de la inspecció general sobre les anti-

²³ Fradera, 2003: 272.

²⁴ Callahan, 1989: 185.

²⁵ Buscató, 2011: 175 i 248

²⁶ *Gaceta* del 12-05-1851.

²⁷ Rodríguez, 1999: 211.

guitats, i la de *San Fernando* per redactar una nova normativa (aquest no s'aprovà fins al 1865) on es detallava que les comissions passaven a ser representants directes d'ambdues acadèmies al territori.²⁸ Tanmateix, abans de crear aquestes entitats l'Estat espanyol féu algunes actuacions prèvies, entre les quals s'emmarca la que és objecte d'aquest estudi. Concretament, fem referència a la Reial ordre del dia 2 d'abril 1844, emesa pel ministeri de Governació, mitjançant la qual s'intentà fer, per primera vegada, un veritable inventari monumental. Pel seu interès es transcriu parcialment a continuació:

Entre los edificios que pertenecieron a las comunidades religiosas y otras corporaciones suprimidas, y que han pasado a dominio del Estado, existen algunos cuya belleza es la admiración de los inteligentes, o que encierran en su recinto monumentos que por mas de un título son dignos de respeto y conservación. Desgraciadamente la mano de la revolución y de la codicia ha pasado por muchos de ellos, y ha hecho desaparecer tesoros artísticos que eran la gloria de nuestra patria, y deseando la Reina que se salven de una vez los restos preciosos que todavía quedan se ha servido disponer que en el término de un mes pase V[uestra] S[eñoría], a este ministerio de mi cargo una nota de todos los edificios, monumentos y objetos artísticos, de cualquiera especie que sean, que se hallen en este caso, y que bien por la belleza de su construcción, bien por su antigüedad, por su origen, el destino que han tenido o los recuerdos históricos que ofrecen, merezcan ser conservados, a fin de que en su vista se adopten las medidas convenientes. S[u]. M[ajestad], espera que penetrándose V[uestra] S[eñoría], de cuánto interesa esta medida a la gloria nacional, no omitirá diligencia alguna para que estas noticias sean tan extensas y exactas como requiere su objeto, para lo cual se informará V[uestra] S[eñoría], de los artistas y personas inteligentes que residan en esa provincia, y que puedan suministrar datos útiles o dar su voto en la materia.²⁹

Com podem veure, si hom deixa de costat la curiosa culpabilització del desastre patrimonial a una etèria i indefinida: “mano de la revolución” –la qual cosa demostra un alt grau de cinisme per part les autoritats públiques– l'ordre manava als caps provincials la immediata tramesa d'una nota detallada dels monuments i objectes artístics que, per motius històrics o artístics, fossin mereixedors de ser conservats. L'objectiu teòric era conèixer de manera clara la importància i valor real d'aquests i així poder prendre les mesures necessàries per assegurar la seva conservació. És a dir, no era una ordre per endegar un catàleg general, sinó que simplement es pretenia la formació d'un llistat d'elements susceptibles, pel seu interès, de ser protegits i sostrets a la desamortització –els edificis de propietat privada *de iure* en quedaven exclosos–. Davant d'aquesta sorprenent petició, per respondre a la qual els governadors civils no comptaven ni amb mitjans humans ni materials adequats, es veieren obligats a demanar ajut a d'altres institucions locals, com els ajuntaments; eclesiàstiques, com els bisbats; i culturals, com les escasses acadèmies

²⁸ Bello, 1997: 330; Ordieres, 1995: 36; Ganau, 1997: 39; Remesal *et al.*, 2002: 13; Maier, 2003, p. 447; López, 2006: 198; Mederos, 2010: 167; Almagro, 2016: 18.

²⁹ *Gaceta* del 14/04/1844.

del país. Per exemple, en el cas concret de la província de Girona, per donar-li la màxima difusió l'esmentada ordre fou publicada al *Butlletí Oficial de la Província*, acompanyada d'un petit escrit del governador, on es manava als batlles de la demarcació que tan aviat com la rebessin fessin les indagacions necessàries per descobrir on es trobaven els objectes artístics dins dels seus termes municipals; alhora que els donava un termini de deu dies per respondre.³⁰ No obstant això, la redacció de les respostes –molts ajuntaments ni tan sols contestaren per incapacitat, deixadesa o simplement per no entendre exactament que se'ls demanava– i la seva posterior tramesa foren extremadament lentes. De fet, la majoria de llistats trigaren entre dos i quatre mesos a arribar a Madrid i, fins i tot, algunes províncies com la de Barcelona no arribaren a respondre.³¹ Mentre que la de Girona, per citar un altre exemple, responia amb un lacònic ofici, on només se citaven els monestirs de Ripoll i Camprodon i únicament es descrivia mínimament el primer.³² Malgrat aquestes mancances, la documentació tramesa serví de base per confirmar la importància dels béns encara conservats i la necessitat de crear unes institucions permanents, les citades comissions, perquè se'n fessin càrrec; d'aquí l'interès d'aquesta norma.³³

L'INFORME DE LA REIAL ACADÈMIA DE BONES LLETRES

Com ja s'ha esmentat, els governs civils mancats de mitjans per resoldre la petició del ministeri acudiren a les institucions locals i, més puntualment, a les religioses per intentar resoldre l'enutjós afer. I algunes d'aquestes, com l'Ajuntament de Barcelona, tampoc dubtaren en demanar l'ajut d'alguna de les escasses entitats culturals del país. Concretament, aquest acudí a la Reial Acadèmia de Bones Lletres, que era la principal entitat cultural de Barcelona, per no dir de Catalunya. La seva fundació data de l'any 1751 –tot i que el seu origen es remunta a l'anomenada Acadèmia dels Desconfiats, establerta a l'any 1700– i el seus fundadors, membres destacats de les elits culturals i socials de la ciutat, l'havien creat amb l'objectiu d'il·luminar i difondre la història pròpia de Catalunya.³⁴ A més, aquesta ja havia col·laborat en diverses actuacions encaminades a intentar salvar el patrimoni català que el procés desamortitzador havia posat en perill.³⁵ Vistos aquests antecedents era lògic que rebés bé la petició de l'Ajuntament de Barcelona, que es reproduïx a continuació:

³⁰ Per aquestes dates era governador Josep March i Labores, que ocupà el càrrec del mes de març de 1844 al novembre del mateix any. Fou un dels governadors civils de Girona amb un currículum cultural més sòlid, potser d'aquí la difusió que donà a l'ordre rebuda. Per citar només alguns dels seus títols, cal esmentar que era *comendador* de la Reial Ordre d'Isabel la Catòlica, acadèmic d'honor de l'acadèmia de *Nobles Artes de Zaragoza*, de la de Sant Carles de València i de la de Bones Lletres de Barcelona (1844). Posteriorment, fou traslladat a Múrcia, on dirigí la reorganització de la seva comissió provincial de monuments, que tot just fundada ja havia esdevingut inoperant. Vegeu: *Boletín Oficial de la Província de Gerona*, del 20-04-1845.

³¹ Bello, 1997: 267.

³² Buscató, 2011: 251; Llagostera, 2019: 624

³³ R. O. de 13 de juny de 1844, publicada a la *Gaceta* del 21-06-1844.

³⁴ Campabadal, 2006: 63.

³⁵ Cortadella, 2004: 100

En vista de una circular del Ministerio de Gobernación de la Península de 2 de abril último, disponiendo que en el término de un mes le remitan los Jefes políticos una nota de todos los edificios, monumentos y objetos artísticos de cualquiera especie que sean, que habiendo pertenecido a comunidades religiosas y otras bien por la belleza de su construcción, bien por su antigüedad, por su origen, el destino que han tenido o los recuerdos históricos que ofrecen, merezcan ser conservados, este Ayuntamiento constitucional se ha apresurado a aprovechar la oportunidad de hacer presente al gobierno todo cuanto en Barcelona reclame el cumplimiento de tan sabia disposición. Con este motivo se dirige a esa corporación bien convencido de que amante la misma cual el que más de las glorias de la patria cooperará eficazmente a detener la marea destructora que tantas bellezas y antigüedades arrebató a esta capital y recordara hasta el último resto de aquella clase cuya conservación pueda contribuir a [llenar] las miras de la Real orden y un interés público de tanta trascendencia moral y literaria, indicando a este cuerpo municipal los edificios y monumentos que se hallen en este caso, con las observaciones que puedan mover al gobierno; esperando que tendrá a bien V[uestra]. S[eñoría] hacerlo a la brevedad que le sea dable a fin de que por última desventura en tan importante objeto no se acudiese a la razón de haber concluido el término.³⁶

En rebre d'aquesta petició el president de l'Acadèmia, per aquestes dates ho era l'arxiver Pròsper de Bofarull (1777-1859), actuà sense informar a la junta de l'entitat (no ho féu fins a la sessió 26 de juny, on justificà la seva decisió per l'urgència de l'afer). En concret, encomanà la redacció de la citada nota al conegut periodista, poeta i escriptor romàntic Pau Piferrer (1818-1848), que recentment havia estat nomenat acadèmic de número de la institució.³⁷ L'elecció era totalment lògica, perquè aquest no només era un dels principals escriptors del país, sinó que a més s'havia encarregat de la redacció dels textos de l'obra, encara en edició, *Recuerdos y bellezas de España* –fou autor del primer volum, juntament amb el gravador Francesc Parcerisa, publicat l'any 1839, del segon dedicat a Mallorca i de part del tercer, també centrat en Catalunya–, la qual cosa feia que tingués la temàtica patrimonial ben fresca. Així doncs, no ens ha de sobtar la rapidesa de la resposta que fou enviada al consistori barceloní l'onze de maig, acompanyada d'un ofici que també transcrivim *in extenso*, perquè conté dades d'un gran interès:

A consecuencia del Oficio] del 1º del corr[ien]te y oído el informe de la Comisión que se nombró al intento, tiene esta Academia la satisfacción de incluir a V[uestra] E[xcelsencia] una descripción, o mejor, apuntes históricos y artísticos relativos a varios edificios existentes en esta ciudad que unos por su antigüedad, otros por la belleza de su fábrica y otros por los recuerdos que ofrecen los considera esta corporación perfectamente comprendidos en

³⁶ Arxiu Municipal de l'Ajuntament de Barcelona, Comissió de Governació (a partir d'ara AMAB/CG), Sèrie A, Expedient sobre la conservació d'edificis per la seva bellesa artística 2034 (minuta de l'ofici de l'Ajuntament a l'Acadèmia de Bones Lletres, del 1-05-1844). També es conserva la minuta d'aquest document a l'arxiu de la Reial Acadèmia de Bones Lletres. Vegeu: Casanovas, 2009: 102.

³⁷ Arxiu de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona (a partir d'ara ARABLB), Actes de l'Acadèmia, Lligall II (sessió del 26-06-1844).

la R[ea]l orden de 2 de abril último, expedida por el Ministerio de la Gobernación de la Península, que muy tarde en verdad, dispone su conservación, al propio tiempo que por el ministerio de Hacienda y por las oficinas superiores y subalternas del ramo de Amortización en las provincias se están expidiendo las ordenes más apremiantes y practicado las diligencias más extraordinarias para estimular a los especuladores (que con tanta razón lamenta el Ministerio de la Gobernación) a fin de proceder a la enajenación de los citados edificios, como se está viendo con sorpresa en esta propia ciudad y a los ojos mismos de V[uestra] E[xcelencia]; por todo lo que espera esta Academia que el celo de V[uestra] E[xcelencia] por la conservación de tan graciosos monumentos se interesará y desplegará eficazísimamente y con la mayor premura para con el gobierno de S[u]. M[ajestad] y demás Autoridades que convenga, a fin de obtener que no se pase a la venta de los edificios contenidos en la relación adjunta y demás que tal existan comprendidos en la mencionada disposición, adjudicándose por el contrario en favor de corporaciones y establecimientos públicos que sepan y puedan conservarlos para gloria de España y de la generación presente harto mancillada por los estragos con que la mano de la revolución y de la codicia ha hecho desaparecer tantos tesoros artísticos que honraban a nuestra patria según la sentida expresión de la citada R[ea]l orden.³⁸

Sens dubte, l'escrit és d'una gran contundència i molt crític amb l'actuació de les autoritats públiques. En concret, posava directament el dit a la nafra en assenyalar quin era el principal problema existent per a la conservació del patrimoni immoble procedent de la desamortització, que per una banda el Ministeri de Governació endegava aquesta actuació protectora, mentre que el d'Hisenda, i els seus cossos delegats, s'afanyaven a vendre'ls per tractar de reduir els deutes de l'Estat.³⁹ Fins i tot, podríem dir que la resposta té un alt grau d'ironia, atès que cita directament el fragment de la Reial ordre on s'esmenta l'acció de la terrible mà de la revolució com a culpable de la destrucció patrimonial, però clarament ho fa per assenyalar indirectament el principal culpable: l'administració pública. Sens dubte aquesta crítica, gens dissimulada, no devia ser gaire ben rebuda per les autoritats.

També cal destacar, com un senyal més de la importància que donava l'Acadèmia de Bones Lletres a la redacció d'aquest informe, la decisió que prengué de no limitar-se al terme municipal de Barcelona –tal com se li havia demanat–, sinó que decidí estendre la seva actuació al conjunt del Principat. El 14 de juny envià a les quatre diputacions catalanes i al Ministeri de de Governació un ofici, semblant al tramès a l'Ajuntament de Barcelona però adaptat mínimament a cada receptor, acompanyat d'un llistat dels monuments més destacats.⁴⁰ És a dir, l'Acadèmia esdevenia la primera entitat a Catalunya

³⁸ AMAB/CG, Sèrie A, Expedient sobre la conservació d'edificis per la seva bellesa artística 2034 (ofici de l'Acadèmia a l'Ajuntament de Barcelona, signat per Pròsper de Bofarull, del 11-05-1844).

³⁹ Bello, 1997: 246.

⁴⁰ Segons Jordi Casanovas (Casanovas, 2009: 102) l'ofici al Ministeri està datat el 8 de juny, però en consultar la font hem observat que aquesta data està ttxada i al costat s'ha escrit el número 14. A més, a les revistes surt amb aquesta segona data. En conseqüència, la donem per bona. Vegeu: ARABLB, minuts de cartes trameses l'any 1844 (minuta ofici enviat al Ministeri, del 14-06-1844).

FIGURA 1: Retrat de maduresa de l'arxiver i historiador català Pròsper de Bofarull (1777-1859), destacat protector i difusor del patrimoni documental i immoble català.

que, per pròpia iniciativa i de forma clara, intentava pressionar a les administracions públiques perquè protegissin el patrimoni immoble del país. Aquesta forma d'actuar no ens ha de sorprendre, atès que ja des dels inicis del procés desamortitzador aquesta institució havia intentat intervenir sobre el conjunt del territori català; alhora que havia estat reiteradament consultada per les autoritats públiques sobre temes patrimonials i de conservació d'edificis històrics.⁴¹ A més a més, possiblement per fer una major pressió sobre les autoritats centrals, l'ofici adreçat al Ministeri de Governació i l'informe complet foren publicats per dues revistes madrilenyes de filiació catòlica conservadora pròxima al carlisme: *El Católico* (que ho feu en dos números consecutius) i *El pensamiento de la nación* (en un únic número).⁴² Ambdues ho feren sense cap mena de nota introductòria. Malgrat no esmentar-se com arribà l'informe i llistat a aquests diaris hi ha la possibilitat que darrere d'aquesta actuació es trobés el religiós, escriptor i filòsof Jaume Balmes (1810-1848), que també era membre de l'Acadèmia de Bones Lletres. Aquest s'havia instal·lat feia poc a Madrid per fundar i dirigir la segona revista, amb l'objectiu de pressionar a favor del casament del candidat al tron carlí, el comte de Montemolín (1818-1861), amb Isabel II (1830-1904) i així ajudar a superar el conflicte dinàstic obert a la mort de Ferran VII (1774-

⁴¹ Riquer, 1953: 296.

⁴² *El Católico*, del 27-06-1844 i del 01-07-1844 i *El pensamiento de la nación*, del 10-06-1844.

1833).⁴³ No sabem si actuà per pròpia iniciativa, en tenir notícia de l'afer, o a instància d'algun membre de l'Acadèmia, però no seria gens estrany que la petició li hagués vingut del seu president, l'esmentat Pròsper de Bofarull.

A la vista d'aquesta campanya en favor dels monuments catalans, que fins i tot inclogué una petita vessant periodística per ajudar a difondre-la –cal no oblidar que el moviment romàntic fou l'iniciador de l'ús de la premsa com a mitjà de difusió cultural i de pressió–,⁴⁴ caldria pensar que la proposta hauria obtingut algun impacte en les autoritats interpel·lades. No obstant això, no tenim constància que arribés a influir de cap manera. Únicament tenim notícia que una de les receptores, la Diputació de Lleida, agrai de manera oficial la tramesa el 22 de juny. I, pitjor encara, possiblement cap d'elles féu ús del llistat en la seva resposta al Ministeri.⁴⁵ Per exemple, com ja hem vist, sabem que la província de Barcelona no respongué i la de Girona, malgrat tenir-lo, no en féu ús.⁴⁶ I a la capital del regne l'única que mostrà un cert interès fou l'*Academia Española de Arqueología*.⁴⁷ Concretament, el seu president, Basilio Sebastián Castellanos y Losada (1807–1891), envià un ofici a l'Acadèmia de Bones Lletres, a finals de juliol de 1844, on manifestava haver llegit l'informe i la felicitava per la tasca feta.⁴⁸

EL PERQUÈ D'UNA DESÍDIA

Certament, no tenim cap document que detalli per quins set sous el treball que amb tanta celeritat trameté l'Acadèmia de Bones Lletres a les autoritats locals, provincials i estatals tingué tan escassa acollida. No obstant això, en podem sospitar les motivacions que, bàsicament, respondrien a raons administratives i polítiques estretament imbricades. Per exemple, en l'ofici que l'Acadèmia envià al Ministeri de Governació, acompanyant

⁴³ Fradera, 1996: 215.

⁴⁴ Hernández, 1998: 250.

⁴⁵ Arxiu de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, Actes de l'Acadèmia, Lligall II (sessió del 26-06-1844). I també: Miret, 1917-20: 273. De fet, en la memòria publicada per la Comissió Central de Monuments, l'any 1845, amb motiu de la celebració del seu primer aniversari no trobem enlloc les informacions trameses per l'Acadèmia de Bones Lletres, malgrat que sovint s'empraren en el seu redactat dades anteriors a la constitució de les comissions de monuments. Sens dubte, aquest és un indicatiu més de l'escàs interès que el text despertà entre les autoritats públiques. Anònim, 1845: 86, 94, 101 i 116.

⁴⁶ En el cas concret de Girona sabem que la rebé i conservà, atès que en les actes de la Comissió de Monuments de Girona consta que, anys després, Joaquín Botet i Sisó féu entrega d'una còpia de les *Notas y apuntes de los monumentos arqueológicos e histórico artísticos, dignos de conservación, que la Academia de Buenas letras de Barcelona dirigió al ministro de Estado y Gobernación en 14 de junio de 1844*. Vegeu: MAC-Gi/CM, lligall 1/2 (sessió del 8-04-1873).

⁴⁷ Aquesta entitat va canviar de nom diverses vegades al llarg de la seva existència. Inicialment, era coneguda com a *Sociedad Numismática y Matritense* (1837-1839). Posteriorment, passà a denominar-se *Sociedad Arqueológica Matritense y Central de España y sus colonias* (1839-1844). Puntualment, a l'abril del 1844, rebé el patrocini reial i esdevingué la *Academia Española de Arqueología*. Les pressions de la *Real Academia de la Historia*, feren que aquest fos revocat. L'any 1860 passà a denominar-se *Academia Española de Geografía y Arqueología*. I, finalment, pocs anys abans de desaparèixer, en aconseguir novament el patrocini reial, passà a dir-se *Academia Real Española de Arqueología y Geografía del Príncipe Alfonso*. Vegeu: Calle, 2004: 122.

⁴⁸ Casanovas, 2009: 104.

la relació de monuments elaborada per Piferrer, ja hi havia un seguit de comentaris que no devien ser gens ben rebuts pels seus receptors. Uns ja els hem comentat, la crítica a la pèssima gestió dels béns desamortitzats i a la manca d'acció protectora per part de les autoritats públiques. Però també s'hi proposava una solució per evitar la repetició d'aquestes situacions que, sens dubte, devia aixecar butllofes en el ministeri. En concret, aquesta havia de consistir en què els intendents no poguessin treure a subhasta cap dels

FIGURA 2: Gravat de Pau Piferrer i Fàbregas (1818-1848). Fou el prototipus d'escriptor romàntic i destacà pels seus articles a la premsa barcelonina i, especialment, per la seva col·laboració a l'obra col·lectiva *Recuerdos y Bellezas de España*.

edificis públics desamortitzats sense consultar-ho abans amb les respectives diputacions provincials i amb les acadèmies de belles arts existents en la demarcació on es trobaven situats aquests.⁴⁹ Aquestes emetrien informes no vinculants que passarien al Govern, on es resoldria a la vista de la documentació rebuda. És a dir, es proposava atorgar uns mínims mitjans a les entitats culturals existents a les províncies per tal de poder actuar en la defensa del patrimoni del país. Malauradament, aquesta opció no es trobava entre els objectius de l'Estat, que mai oferí a les entitats interessades en la conservació del patrimoni cap mena de competència sobre el tema, pels motius que esmentarem a continuació:

⁴⁹ La *Intendencia* era l'organisme encarregat de gestionar els temes d'hisenda pública dins d'una província. Aquesta estava presidida per un intendent que, de facto, era autònom del poder polític i només responia davant del Ministeri d'Hisenda. Desaparegué amb la reforma administrativa de l'any 1849.

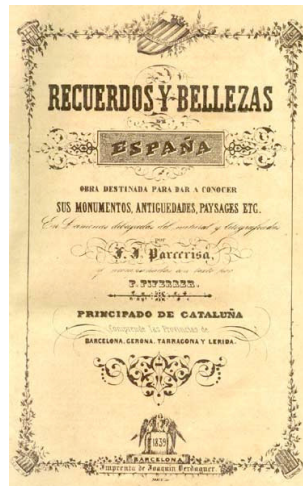

FIGURA 3: Portada del primer volum de l'obra *Recuerdos y bellezas de España*. Aquesta, en conjunt consta de deu volums publicats entre els anys 1839 i 1865, exemplifica a la perfecció l'atracció que sentia el moviment romàntic, català i espanyol, pel passat medieval del país.

En primer lloc perquè a l'Estat no li interessava frenar la venda dels béns desamortitzats i, *de facto*, deixava als organismes relacionats amb la hisenda pública uns amplis marcs de llibertat en la seva gestió interna. Una mostra evident d'això és que la figura de l'intendent no responia davant del respectiu governador civil, sinó que ho feia directament davant del ministre del ram. Alhora, al contrari que els citats governadors, i com a mostra de la importància que es donava al càrrec, aquests eren veritables funcionaris professionals, mentre que els governadors civils eren simples càrrecs polítics, sovint amb poca preparació tècnica i amb escassa estabilitat en el càrrec.⁵⁰

En segon, perquè la creació d'unes entitats que s'encarreguessin de gestionar els béns que l'Estat havia passat a posseir a causa de la desamortització, i que calia conservar pels seus valors històrics i artístics, ja estava en marxa: parlem de les ja citades comissions de monuments, que si bé es van crear *de iure* mitjançant un Reial ordre del 13 de juny de 1844 ja feia dies que es gestaven.⁵¹ És a dir, la solució organitzativa elegida per protegir els béns patrimonials, com succeïa en el conjunt d'organismes estatals que s'estaven gestant durant aquest període a Espanya, es basava en donar prioritat a la centralització i jerarquització; però de cap de les maneres no anava encaminada a atorgar cap mena de gestió descentralitzada a organismes ja existents, dels quals només s'esperava una col·laboració absoluta i desinteressada.⁵²

⁵⁰ Risques, 1955: 303 i 448.

⁵¹ R. O. de 13 de juny de 1844, publicada a la *Gaceta de Madrid*, del 21-06-1844. I també: LOPEZ: 2006: 198.

⁵² Alguns autors han plantejat que les comissions de 1844 tenien encara un mínim caràcter descentralitzat que, posteriorment, es perdria amb la reforma del seu reglament l'any 1854. Tanmateix, creiem que es tracta d'un error d'interpretació. A la pràctica, tant centralista era un reglament com l'altre, ja que sobviaven totalment les entitats culturals locals i sotmetien a les comissions totalment a les ordres emanades des de l'administració central. Una altra cosa és

I, finalment, pel que fa a l'aspecte polític, cal tenir present que el text fou publicat en dos diaris de tendència carlina, moderada és cert, però carlina a fi de comptes. No hem d'oblidar que les ferides obertes per la primera carlinada encara restaven obertes i, a més, encara quedaven nombroses partides armades d'antics militars carlins disperses pel territori, que sovint sobreviuen dedicant-se al bandolerisme, els anomenats "trabucaires" a Catalunya. En conseqüència, és lògic pensar que qualsevol proposta que vingués d'àmbits propers a aquesta opció política, encara aixecada en armes, fossin vistos amb recel per les autoritats estatals.

COM A CONCLUSIÓ

Com hem pogut veure a través de les pàgines precedents, l'inventari de monuments i la proposta d'actuació feta per la Reial Acadèmia de Bones Lletres no tingué cap mena d'impacte i caigué ràpidament en l'oblit més absolut. No obstant això, si creiem que evidencià davant de les autoritats públiques locals que aquest ens comptava amb un magnífic potencial humà que no es podia menystenir. Això es féu evident quan es crearen les citades comissions de monuments, de les quals hom preveia que n'hi hagués una a cada província, formada per cinc persones "inteligentes i celosas por la conservación de nuestras antigüedades". D'aquestes tres havien de ser nomenades pel governador, a qui corresponia la presidència, i les altres dues per la Diputació.⁵³ Així doncs, quan arribà el moment de crear una comissió de Monuments a Barcelona, el 22 de setembre del 1844, la Diputació de Barcelona no dubtà i nomenà com els seus representants a la comissió l'arxiver i historiador Manuel de Bofarull (1816-1892), fill del ja esmentat Pròsper de Bofarull i a l'escriptor Pau Piferrer. Mentre, pel que fa al governador civil, aquest nomenà a Pròsper de Bofarull, a l'advocat i escriptor Ramon Muns (1793-1856) i al novel·lista, periodista i historiador a Joan Cortada (1805-1868). És a dir, tots els membres de la primera Comissió de Monuments de Barcelona també ho eren de la Reial Acadèmia de Bones Lletres, raó per la qual no ens ha d'estranyar que les relacions entre ambdues entitats fossin disteses, fins al punt que la comissió renuncià a crear el seu propi museu provincial, com li exigia la normativa, i acordà cedir a l'Acadèmia aquells objectes que anés recollint.

que a causa de les mancances estructurals inherents al nou estat liberal espanyol, que no aportava a les comissions cap mena d'ajut o recurs i es limitava a donar-los ordres imperatives, aquest ideal centralista es pogué aplicar. Maier, 1998: 25. Tortosa; Mora, 1996: 202.

⁵³ Grahit, 1948: 11.

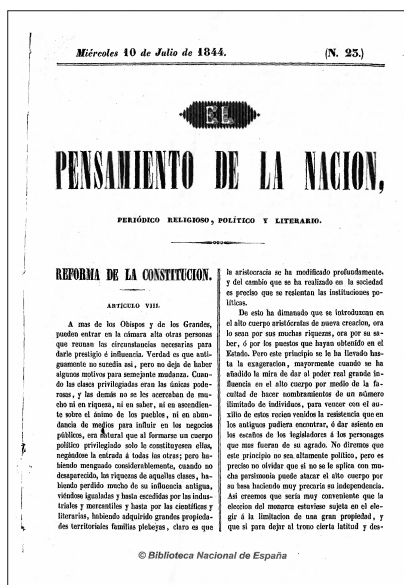

FIGURA 4: Portada del número de *El pensamiento de la nación* on es publicà la carta adreçada al Ministeri de Governació per la Reial Acadèmia de Bones lletres de Barcelona. Aquesta era una publicació d'ideologia catòlica i conservadora dirigida pel prestigiós religiós i intel·lectual català Jaume Balmes.

TEXT I TRANSCRIPCIÓ

En la transcripció s'ha optat per respectar el text i grafia publicat a la revista *El pensamiento de la nación*, però també es podria haver optat perfectament pel del *Católico*, atès que no hem detectat cap diferència entre ambdós. No obstant això, per agilitzar-ne la lectura, s'ha accentuat i puntuat allà on ha semblat necessari i s'han ajuntat o separat paraules quan ha calgut. També s'han desenvolupat les abreviatures i s'han posat unes breus notes a peu de pàgina per ampliar les informacions del text i fer-lo més entenedor. Finalment, per mantenir l'ordre original del document consultat, s'ha assenyalat el número de pàgina original posant-lo entre claudàtors.

Quant al contingut, cal dir que aquest, com és lògic segueix força les descripcions fetes per Pau Piferrer al llibre *Recuerdos y bellezas de España*, publicat l'any 1839. La descripció de la ciutat de Barcelona, i la seva província, són les més aconseguides. En canvi, la resta de províncies catalanes són més simples i fetes amb menys detall, de manera que alguns edificis només són esmentats pel nom i, com a màxim, l'estil arquitectònic. Aquesta mancança del llistat, que ja és evident a la de Girona, esdevé aclaparadora en les províncies de Tarragona i Lleida, on amb prou feines descriu mínimament a fons algun edifici, com el monestir de Poblet. Aquí la cosa ja sorprèn més, ja que a l'obra *Recuerdos y bellezas*, malgrat notar-se també aquest decalatge entre províncies, trobem ben descrits alguns edificis que aquí amb prou feines són citats. Per exemple, com succeeix amb el convent de

Sant Bartomeu de Bellpuig, on fins i tot es confon el nom (surt citat com a Sant Francesc perquè era una propietat de l'orde franciscà), que al llibre té diverses pàgines dedicades; tot i que tampoc s'esmenta el seu nom i simplement es diu que: "fue de P. P. Franciscanos". Cal, doncs, pensar que bona part de les mancances detectades són el resultat, en part, de la rapidesa que presidí la redacció del llistat, la qual cosa obligà a Piferrer a concentrar-se en els monuments més propers. Igualment, perquè el lector pugui comprovar això que diem, a nota s'esmentarà la pàgina de *Recuerdos y bellezas* (només del primer volum, atès que el segon es publicà el 1848 i el redactat fou completat per Francesc Pi i Margall, raó per la qual no el creiem útil pel nostre treball), on s'esmenta l'edifici en qüestió.

ESPOSICION DIRIGIDA AL EXC[ELENTISI]MO S[EÑO]R SECRETARIO DE
ESTADO Y DEL DESPACHO DE LA GOBERNACIÓN DE LA PENÍNSULA POR
LA ACADEMIA DE BUENAS LETRAS DE LA CIUDAD DE BARCELONA.⁵⁴

Exc[elentisi]mo. S[eño]r. =Al mismo tiempo que esta Academia presenciaba con sumo dolor la enagenación (que en manos de particulares equivale a destrucción y ruina) de una multitud de edificios y monumentos públicos que pertenecieron al clero, y pudieron afortunadamente librarse del incendio y asolación ocurridos en el año 1835,⁵⁵ sin que pudiese impedirlo á pesar de los esfuerzos que en su humilde posición, meramente literaria y como tal agena enteramente de la política, hizo alguna vez para contener tamaño mal,⁵⁶ ha brillado finalmente para ella algún rayo de esperanza y de consuelo, al leer en los periódicos la real orden espedida con fecha de 2 de abril último por el ministerio del digno cargo de V[uestra] E[xcelencia], y circulada a los señores gefes políticos de las provincias, previniéndoles que en el término de un mes le remitiesen "una nota de todos los edificios, monumentos y objetos artísticos de cualquiera especie que sean, que han pasado a dominio del Estado, y que bien por la belleza de su construcción, bien por su antigüedad, por su origen, el destino que han tenido ó los recuerdos históricos que ofrecen, merezcan ser conservados, a fin de que en su vista se adopten las medidas convenientes.

Esta academia, luego después de los funestos acontecimientos de dicho año 1835, no omitió diligencia para salvar, á lo menos de la destrucción que envolvió á algunos de los más bellos y grandiosos edificios que de dicha clase existían en esta capital, varios objetos interesantes bajo el respecto histórico-artístico. Con ellos, y con otros muchos debidos a la generosidad de varias autoridades, corporaciones y personas particulares amantes y

⁵⁴ Per aquestes dates exercia el càrrec el polític moderat Pedro José Pidal y Carniado (1799-1865). Ocupà el càrrec de 1844 a 1847. Fou membre numerari de la *Real Academia de la Historia* des del desembre del 1844.

⁵⁵ Es fa referència als assalts als convents i monestirs de l'estiu del 1835, que suposà la destrucció de nombrosos edificis i el desallotjament de pràcticament totes les comunitats regulars de Catalunya.

⁵⁶ L'acadèmia de Bones Lletres, que tot just havia estat restablerta, participà activament en la creació d'una comissió que intentà recollir els objectes abandonats als convents barcelonins després de l'atac. L'actuació no fou ben rebuda pels sectors més radicals i, fins i tot, foren objecte d'amenaçes físiques.

celosas del esplendor de nuestra patria, y de que se conserven y reúnan en un solo punto los gloriosos y auténticos monumentos de su historia, ha [362] principiado a formar un museo de antigüedades, digno ya de la atención pública, en los claustros del edificio que ocupa.⁵⁷ Creyó por esto propio de su deber, y de su celo verdaderamente patriótico y literario, no permanecer indiferente á la vista de la escitacion del gobierno, que tan justamente deplora la desgracia de que "la mano de la revolución y de la codicia haya pasado" por muchos de los indicados edificios, cuya hermosura formaba la admiración de los inteligentes, ó que en cerraban en su recinto monumentos por más de un título dignos de respeto y de conservación, haciendo desaparecer tesoros artísticos que eran la gloria de Nuestra patria; y que tan noblemente manifiesta el deseo y la solicitud de S[u] M[ajestad] la Reina para que de una vez se salven los restos preciosos que quedan todavía.

Guiada la Academia de estos sentimientos, y deseosa de secundar los intentos del gobierno y de las dignas autoridades que se hallan al frente de las cuatro provincias que forman el antiguo principado de Cataluña, en favor de una medida que tanto interesa a la gloria nacional en frase de dicha circular, al paso que se ha dirigido y ha oficiado a las diputaciones provinciales respectivas, incluyéndoles unas notas ó apuntes relativos á los edificios y monumentos de dicha clase que existen en su respectivo territorio, á fin de que gestionen en favor de su conservación, ha acordado dirigir a V[uestra] E[xcelencia] el adjunto estado ó relación comprensiva de todos los mencionados objetos, para que la ilustración de V[uestra] E[xcelencia] pueda tenerlos reunidos, y promover en su vista las medidas que considere más convenientes al espíritu y tendencia de la espresada circular.

El tiempo urge, Exc[elentisi]mo S[eño]r: por el ministerio de Hacienda y por las oficinas superiores y subalternas del ramo de Amortización,⁵⁸ se están tiempo hace espidiendo las órdenes mas apremiantes y practicando las diligencias más estraordinarias para enagenar los bienes eclesiásticos, y entre ellos varios edificios notoriamente comprendidos en la circular de que se trata, como en efecto se han subastado ya algunos y quizás vendido de los que comprende la adjunta nota; y por consiguiente inútil sería todo el celo de V[uestra] E[xcelencia], y vanos y estériles los deseos y propósitos de S[u] M[ajestad], si al tiempo que se exigen á los gefes políticos las noticias correspondientes para saber los edificios y monumentos que merezcan ser conservados, no se acuerda y toma por el ministerio de Hacienda alguna providencia que exima de la subasta y venta semejantes edificios, hasta tanto que recaiga sobre cada uno de ellos la resolución de S[u] M[ajestat].

La Academia se atreverá a indicar que dicha providencia podría ser el que los inten-

⁵⁷ Es refereix al monestir de Sant Joan de Jerusalem, que s'alçava a la part alta de l'actual via Laietana. Aquí l'Acadèmia hi tenia cedit diversos espais per desenvolupar-hi les seves activitats i situar-hi el seu museu. Fou enderrocat al darrer terç del segle XIX. Per una visió general del destí dels diversos monestirs i documents citats en aquest treball vegeu: Ganau, 2014: 11-12 i 16, 17 i 18.

⁵⁸ Amb aquest terme es coneixien els organismes administratius que gestionaven l'amortització del deute públic i, en conseqüència, la venda dels béns desamortitzats. La seva organització i funcions variaren al llarg del temps.

dentes⁵⁹ de las provincias no sacasen á pública subasta ninguno de los edificios públicos que pertenecieron al clero, sin consultarlo antes á las respectivas diputaciones y academias de bellas artes que existen en sus distritos, y que con los informes de unas y otras lo pasasen al gobierno para la correspondiente resolución. Así se evitaría el escándalo que estamos viendo en la actualidad, de una multitud de reclamaciones que se leen en los periódicos, hechas por ayuntamientos y otros cuerpos contra las subastas y enagenaciones de algunos edificios perfectamente comprendidos en las varias categorías de la real orden de 2 de abril último; resultando de ahí, que si dichas súplicas son atendidas por el gobierno mengua el prestigio de las autoridades, con otros perjuicios consiguientes, y si son desatendidas se consuma la obra de la revolución y de la codicia, contra las intenciones de S[u] M[ajestad] y lo que exige la gloria nacional.

Por último, esta Academia espera que V[uestra] E[xcelencia] se servirá disimular su celo, hijo del más puro patriotismo, y acoger con benignidad las adjuntas observaciones y notas, que solo contienen un bosquejo de lo poco que ha llegado a su noticia, no dudando que los señores gefes políticos, y acaso las diputaciones con su autoridad y mayor copia de datos, podrán facilitar a V[uestra] E[xcelencia] toda la instrucción conveniente á fin de asegurar el acierto en tan importante negocio. Dios guarde á V[uestra] E[xcelencia] muchos años. =Barcelona 14 de junio de 1844. =Exc[elentisi]mo. Señor. =Próspero de Bofarull, presidente. =Ramon Muns, secretario. =Exc[elentisi]mo S[eño]r Secretario de Estado y del Despacho de la Gobernación de la Península.

Notas y apuntes a que se refiere la esposicion anterior.

PROVINCIA DE BARCELONA. DENTRO DE LA CIUDAD. Claustro de S[an] Pablo.⁶⁰ Créese que lo fundó en el monasterio de este nombre en los primeros años del siglo X el conde Wifredo II, quien muriendo entre mediados de 911 y fines de 912 fue sepultado en él. En 977 ya lo mencionan las escrituras. El Hadyeb Almanzor lo destruyó en parte cuando á 6 de julio de 986 entró y arruinó Barcelona; mas subsiste la inscripción del sepulcro del conde entallada en el dorso de una lápida romana. En 1117 Gausberto ó Guiberto, Guilardo ó Witardo (tal vez de la familia del vizconde barcelonés de este nombre) y su esposa Rotlandis lo reedificaron. Es uno de los pocos monumentos que posee la España, y particularmente Cataluña, para caracterizar aquella época remota de la arquitectura bizantina,⁶¹ que en pocas partes ofrece como aquí reunidas las imágenes [363] simbólicas y las de guerra, significación clara de los tiempos de reconquista. El claustro es sobremañera interesante á la historia del arte, pues aun cuando lo bajo del pedestal ó antepecho

⁵⁹ Cap provincial de la *Intendencia*. Aquesta era una figura heretada de Antic Règim que al segle XIX es reconduí a l'àmbit de la hisenda pública, amb caràcter de delegat superior d'aquest ministeri a la província, on era autònom del govern polític i cap de bona part dels treballadors públics. Desaparegué amb una reforma de l'any 1849 (Reial decret del 28-12-1849).

⁶⁰ Es tracta de Sant Pau del Camp, edifici que encara es conserva (*Recuerdos*: 75).

⁶¹ Entengui's arquitectura romànica

corrido en que estriban las columnas pareadas, lo corto de éstas, la singularidad y variedad de sus bases, las labores y figuras de los capiteles y las proporciones del todo no lo hiciesen notable entre los edificios de su género, daríale importancia y valor la forma de los arcos, que en vez de un semicírculo llevan, en lo que debiera ser arquivolto, tres ó cinco curvas reentrantes que forman dos ó cuatro dentellones y comunican a la fábrica grande apariencia de estilo arábigo. Cuelgan de sus paredes algunas urnas góticas, y hay empotradas en el muro algunas sepulturas. La iglesia, que conserva la planta primitiva del siglo X, es hoy parroquia. El claustro sirve de entrada al cuartel establecido recientemente en el monasterio; y por lo mismo, si este mudare de destino convendría que abriéndose otra entrada se cerrase aquel, y sus llaves se confiasen á una corporación literaria dedicada á la conservación de nuestras antigüedades.

Claustro de San Pedro de las Puellas.⁶² La tradición supone que este monasterio ocupa el mismo lugar donde en 801, y durante el largo sitio de Barcelona, Ludovico PÍO edificó una capilla. Es fundación del conde Sunyer y de la condesa Richildis, y el segundo monasterio de religiosas de Cataluña. Fue consagrado en junio de 945 por el obispo Viilarano con grande asistencia de magnates. Su primera abadesa tal vez fue Adalezis ó Adeleiz (Adelaida), hija de Suniefredo de Urgel; pero solo parece fuera de duda, que tras la ruina de Barcelona por Almanzor, vino ella de San Juan de las Abadesas á San Pedro de las Puellas, á cuidar de su reparación y á reemplazar á la abadesa Na Matruyt ó Madruyna, que los sarracenos mallorquines auxiliares del Hadjeb se llevaron á su isla. La iglesia es parroquia: el claustro rigurosamente bizantino; sus arcos rebajados cargan sobre capiteles que llevan esculpidos animales fantásticos, arabescos y follages. Hay añadido un segundo piso gótico. No es menos interesante que el de San Pablo, porque entrambos son lo único que de este género posee Barcelona.

San Miguel.⁶³ El piso de este templo contiene grandes y preciosos fragmentos de mosaico antiguo, compuesto de piedrecitas blancas y azules. Conócese que formaba un cuadrado; y en la orla subsisten íntegros tritones, caballos marinos, delfines y otros objetos de mar. La opinión mas probada es que allí estuvo situado el templo de Neptuno. La fábrica romana ó tal vez de la baja edad vino al suelo á 18 de mayo de 1145 ó 47, y en su lugar se edificó la actual iglesia bizantina. La portada es obra plateresca, no desnuda de bajos relieves puros y bien ejecutados. En la capilla del Sacramento yace D[on] Gerónimo de Coll, consejero de los reyes D[on] Fernando el Católico y

⁶² Fa esment a Sant Pere de Puellas, monestir femení de l'ordre benedictí. El conjunt fou destruït i només se'n conserva l'església, molt reformada a principis del segle XX (*Recuerdos*: 79).

⁶³ Es tracta de l'església de Sant Miquel, desapareguda l'any 1868 en ampliar-se l'Ajuntament. Pel fet que s'hi conservava visible un mosaic d'època romana hom afirmava que l'edifici s'havia bastit sobre un gran edifici romà. Tradicionalment es parlava d'un temple a Neptú, per la tipologia de la representació, amb éssers fabulosos marins. Actualment, només es conserva part del mosaic i la portalada de l'edifici, que fou traslladada a la basílica de la Mercè (*Recuerdos*: 97)

D[on] Carlos I, y su vice-canciller en los reinos de la corona aragonesa; su sepulcro es bueno, del renacimiento, y formando nicho con columnas cobija la urna, enriquecida con estatua echada. Es muy notable el altar que figura á Jesucristo en el sepulcro rodeado de los apóstoles, ejecutados en estatuas de mármol del tamaño natural. En el ara del altar mayor hay un mosaico muy sencillo y bello de gusto bizantino, ya menoscabado si no arrebatado en su mitad por los que visitan el templo. Es este el objeto de tradiciones que han sido consignadas en todas nuestras crónicas, y que en los siglos de mayor fe lo colocaron entre las llamadas maravillas de Cataluña.

Santa Águeda.⁶⁴ Consta de una nave elegantísima en el género gótico, cuyas esbeltas arcadas sostienen una techumbre artesonada, y embellecida con las armas de la casa condal de Wifredo. Sus dos paredes laterales están taladradas por dos estrechas escaleras que vienen á abrirse delante del presbiterio. Su campanario, amen de airoso, tiene ventanas ajimeces⁶⁵ partidas por una delgada columna y el remate dentellado, con una pequeña cruz en cada dentellón, lo cual le da cierta semejanza de diadema. Fue capilla real, y por esto formaba parte del palacio de los antiguos condes de Barcelona y después reyes de Aragón, del cual quedan vastos restos á su alrededor. La reina y las damas bajaban á la nave por una de las escaleras mencionadas, y el rey y los caballeros por la otra, al paso que la real familia junta lo verificaba por la puerta que se abría en el extremo debajo de la tribuna ó coro alto. La fábrica actual es de principios del siglo XIII, bien que ya antes y de muy antiguo hubo allí mismo capilla. Entre las personas principales que en ella recibieron el bautismo, se encuentra el rey D. Alfonso el Casto, que nació en este real palacio á 4 de abril de 1152. Fue la ceremonia muy concurrida y festejada, pues el recién nacido colmaba en aquella época crítica las esperanzas de Aragón y Cataluña, cuyas posesiones unió y transmitió unidas en una sola corona á sus descendientes. La pila de mármol blanco que suministró el bautismo á muchos de nuestros condes, reyes y príncipes se trasladó á la parroquial de Santa Ana, en la cual se conserva. En esta capilla fue creada la esclarecida orden de Montesa a 22 de julio de 1317 por el rey D. Jaime II, asistiendo los representantes de las demás órdenes, prelados y barones. Aquí finalmente [364] se congregó en setiembre de 1410 el general parlamento que había de disponer la sucesión á la corona, por haber muerto D[on] Martin sin hijos y sin designar a quién debía pasar. En las ordenaciones de la casa real dispuestas por el rey D[on] Pedro el Ceremonioso, ocupa un buen lugar lo concerniente á las funciones y a los paramentos de esta capilla. Otro capítulo de las mismas prueba que los de la casa real y su servidumbre solían casarse y velarse en ella. Es una excelente muestra de los principios de la arquitectura

⁶⁴ Fa esment a la capella de Santa Àgata, que fou l'antiga capella reial. Acabà acollint el museu provincial d'antiguitats de Barcelona l'any 1880 (*Recuerdos*: 85).

⁶⁵ Segons el diccionari de la *Real Academia Española*: "Ventana arqueada, dividida en el centro por una columna".

gòtica, delicada y rica en sus lineamientos, esbelta en sus proporciones, y como tal digna de ser conservada y estudiada.

Claustro de Monte-Sion.⁶⁶ Demolidos el del convento de Dominicos y el de Franciscos, este es el único que en Barcelona ofrece el tipo ojival de semejantes construcciones en su mayor pureza y elegancia. Los arcos ligeros y agudos cargan sobre pilares de mármol bocelados en cuatro medias cañas, delgadísimos, altos y airosos; y todo en él ostenta la armonía y la perfección de proporciones á que pudo alcanzar el estilo gótico del siglo XIV.

Santa Maria de Junqueras.⁶⁷ El claustro, mucho más vasto que el de Monte-Sion, tiene el mismo carácter, y si no del todo le iguala en esbelteza, compensa esta desventaja con la capacidad de sus galerías, y con el golpe de vista que á favor de sus grandes dimensiones ofrece. La iglesia es también gòtica, buena, y de una sola nave. Pertencieron uno y otra á las señoras comendadoras de Santiago, que en 1263 se trasladaron á Barcelona del convento que desde 1214 habitaban en San Vicente de Junqueros del Valles. Es obra de 1386.

Claustro de Santa Ana.⁶⁸ Gótico y del siglo XV: el primer piso es ojival, bien que distinto de los anteriores en sus detalles; el segundo lleva arcos extremadamente rebajados, á la usanza de aquellos últimos períodos del arte cristiano.

Resto del claustro del antiguo y demolido convento de San Agustín.⁶⁹ No queda sino un corredor que ciñe un lado del patio del edificio destinado para academia de cadetes; mas este fragmento dice cuál fuese la fábrica que vino al suelo cuando la construcción de la ciudadela. Forma arcadas ojivales, en su parte inferior desembarazadas del antepecho corrido que en los demás claustros suele rodear el patio. Cada arcada cobija otras dos menores compuestas de bellos calados, y divididas por un elegante pilar que baja á asentar su base en el pavimento, y sobre ellas, en el espacio que media entre el punto de su división y el vértice de la ojiva superior, se abre un rosetón también calado. Es obra de 1376.

⁶⁶ Es tracta del monestir de Montsió. Si bé sobrevisqué a la desamortització de Mendizabal fou enderrocats posteriorment. Part dels seus materials foren traslladats i reconstruïts en un nou espai. Cal destacar que només s'hi esmenta el claustre, com passa amb d'altres edificis descrits en el llistat, atès que l'església en haver estat declarada parroquial, quedava exempta de la venda.

⁶⁷ Es refereix a Santa Maria de Jonqueres. L'església i claustre es conserven, però foren traslladats a finals del segle XIX des de l'espai original on s'alçava, al carrer Jonqueres, a un de nou al carrer Aragó (*Recuerdos*: 101).

⁶⁸ És el monestir de Santa Anna de Barcelona (*Recuerdos*: 101).

⁶⁹ Fa esment al convent de Sant Agustí vell, que encara es conserva parcialment.

Claustro de Jerusalén.⁷⁰ Gótico, de la postrera época.

Claustro de Nuestra Señora de la Merced.⁷¹ Es quizás la construcción mas noble que en el estilo grecoromano⁷² de la restauración encierra Barcelona, Forma un vasto cuadrado de dos pisos: el inferior tiene cuatro arcadas sobre cinco columnas dóricas en cada corredor; el segundo consta de doble número de arcadas y columnas jónicas, y en entrambos resplandece el mismo carácter severo y grandioso á la par que elegante. El techo del segundo es un buen artesonado. Los alizares que cubren las paredes de la portería á algunos palmos de altura, representan distribuidas en grandes cuadros las principales acciones del rey D[on] Jaime el Conquistador, fundador de la orden de la Merced. Hoy están bastante deteriorados, pues durante algunos años este convento ha servido de principal a un batallón de milicia y ahora es cuartel.

FUERA DE BARCELONA. Monasterio de Pedralbes.⁷³ Fundado á fines del siglo XIII por la reina Doña Elisenda de Moncada, viuda de D. Jaime II el Justo. Es un modelo de elegancia gótica. Tiene un buen claustro y algunos sepulcros, entre los cuales sobresale el de la fundadora, que aparece en el presbiterio, y atravesando la pared da también al claustro contiguo. La estatua echada que está en la parte de la iglesia representa a Doña Elisenda como reina, la del claustro como monja. Con el tiempo podrá ser parroquia.

San Cucufate del Valles.⁷⁴ Ocupa el lugar donde estuvo la fortaleza romana llamada Castrum Octavianum. Es una abadía bizantina completa, uno de los pocos monumentos íntegros que nos quedan de este género, y pueden competir con los más celebrados de otros países. El claustro es puro y rico en detalles: la iglesia marca en sus naves la transición primera al género gótico. Entre las varias sepulturas es digna de mención la del abad Otón, restaurador del monasterio, quien falleció cuando la expedición á Córdoba en 1010. La iglesia sirve de parroquia. Lo que se ha de salvar es el claustro y la cerca de la iglesia que conserva la fortificación antigua. Hay un cuadro que tiene cierto carácter bizantino, y un retablo gótico de lo mejor de este género.

EN TERRASSA. San Pedro, Santa Maria y San Miguel.⁷⁵ Son tres iglesias bizantinas ori-

⁷⁰ Es tracta de Santa Maria de Jerusalem. Fou destruït a finals del segle XIX i part dels seus materials foren traslladats i reconstruïts a l'Eixample.

⁷¹ Es tracta de la basílica de la Mercè, bastida a finals del segle XVIII. Al segle XIX el convent fou ocupat pels militars, però no l'església. De fet, s'hi manté la capitania militar.

⁷² Entengui's neoclàssic.

⁷³ Monestir de Santa Maria de Pedralbes. Malgrat haver estat desallotjada la comunitat femenina que hi residia l'any 1835 no fou desamortitzat, raó per la qual s'ha conservat en bon estat.

⁷⁴ Es refereix al monestir de Sant Cugat del Vallés (*Recuerdos*: 190).

⁷⁵ Es tracta del conegut conjunt d'esglésies de Sant Pere de Terrassa.

ginalísimas, tal vez compuestas de restos de las anteriores godas de la antigua Egara. Alguna de ellas es parroquia.

San Lorenzo del Monte. Antiguo monasterio bizantino en parte arruinado, pero digno de conservarse.

San Benito de Bages.⁷⁶ Monasterio bizantino íntegro; el claustro es de los mas característicos. [365]

EN VILAFRANCA. San Juan.⁷⁷ Perteneció á la orden de este nombre: es un templo de la transición del bizantino al gótico, pero de un carácter particular y de suma elegancia. Se ha de conservar á toda costa.

EN VILAFRANCA. San Francisco de Asís.⁷⁸ Es de principios del género gótico: celebráronse en su iglesia algunas cortes, entre otras las en que se resolvió la conquista de Cerdeña. Hay un magnífico sepulcro de D[on] Beltran de Castellet, y otro pequeño y no menos precioso de D[on] Hugo de Cervellon.

EN MANRESA. La iglesia de N[ues]tra. Sra. del Carmen⁷⁹ y de Santo Domingo.⁸⁰ Góticas, de una sola nave y muy espaciosas.

EN MANRESA. La iglesia de San Ignacio.⁸¹ Fue del colegio de la Compañía de Jesús, y la del Noviciado de la misma, en que existe la cueva en que dicho santo hizo penitencia por espacio de un año; lugar muy concurrido y venerado, en que existe un altar y unos bajos relieves de mármol perfectamente trabajados, y la parte exterior de la iglesia es igualmente muy pintoresca, con estatuas, molduras y otros adornos que hacen muy interesante su conservación.

San Miguel del Fay.⁸² Santuario y casa para un eclesiástico, muy antiguos, y situados en un parage el más pintoresco, con una cascada que recuerda uno de los mas ricos y sorprendentes paisajes de los Pirineos ó de la Suiza, y en el que se forman las más hermosas incrustaciones naturales por cuyos motivos, la amenidad del sitio y su ve-

⁷⁶ Es refereix al monestir de Sant Benet de Bages, però aquest es troba situat a Sant Fruitós de Bages i no prop de Terrassa. Desconeixem el perquè d'aquesta situació en el text. Potser per la seva relativa proximitat geogràfica.

⁷⁷ Actual capella de Sant Joan. És conserva en bon estat.

⁷⁸ Convent de Sant Francesc d'Assís. Arran de la desamortització fou convertit en hospital, la qual cosa en permeté la conservació.

⁷⁹ L'edifici fou enderrocat l'any 1936. Actualment, al seu solar s'alça una església d'estil neogòtic amb la façana inacabada.

⁸⁰ Convent de l'orde dominic. Amb la desamortització fou convertit en hospital militar i caserna. El temple i bona part d'allò que restava del claustre foren enderrocats l'any 1936. Ara al seu solar hi ha una plaça pública.

⁸¹ Església d'estil barroc bastida a damunt l'anomenada cova de Sant Ignasi. Actualment, es conserva en bon estat.

⁸² Es tracta del monestir de Sant Miquel del Fai, que fou venut durant la desamortització i reconvertit a usos turístics (*Recuerdos*: 117).

ciudad a la villa de Caldas,⁸³ es muy concurrido y visitado de nacionales y extranjeros, que van a admirar, entre otras bellezas, la iglesia del santo Arcángel, cuyo techo es de roca viva, y por encima del cual pasa el río que se precipita desde una altura considerable. Por desgracia se ha puesto en subasta y quizás ya esté vendido.

Iglesia y monasterio de Monserrate.⁸⁴ Grandioso, pintoresco y magnífico. Basta recordar este nombre, su historia, su posición singular, su nombradía en todo el mundo conocido y las demás circunstancias que le distinguen, para llenarse de horror y de indignación a la sola idea de su destrucción ó de venderlo á usos profanos. Después de tantos escándalos sería este el mayor que la mano de la revolución y de la codicia daría en Cataluña.

Por último, existían en esta ciudad y en las de Vich y Mataró, en las villas de Badalona, Tarrasa, Caldas de Mombuy y San Cucufate del Valles, y en el monasterio de San Gerónimo de la Murtra, una porción de lápidas que allí estarán tal vez espuestas á perderse, y que por lo mismo sería muy conveniente para su conservación el pedir las a sus respectivos dueños, y trasladarlas al Museo que esta Academia ha principiado a formar en los claustros y piso bajo del edificio que ocupa en la calle de la Riera de San Juan, y que fue monasterio del mismo nombre, con algunas lápidas romanas y góticas, sarcófagos, sepulcros, estatuas, bajos-relieves y fragmentos de varias clases que les ha proporcionado la generosidad de varias autoridades, corporaciones y personas particulares amantes y celosas del honor y gloria de nuestra patria, y de que se conserven y reúnan en un solo punto tan bellos y auténticos monumentos de su historia.

PROVINCIA DE GERONA. DENTRO DE LA CIUDAD. San Pedro de Galligans.⁸⁵ Iglesia original y muy importante para la historia del arte: claustro excelente en el género bizantino, algo estragado por los bombardeos.⁸⁶

Capuchinas.⁸⁷ Lo habitan las religiosas. Encierra el baño árabe en figura de templete que ha sido reproducido en todas las colecciones y obras extranjeras.

⁸³ Es refereix a Caldes de Montbui

⁸⁴ Es tracta del monestir de Santa Maria de Montserrat (*Recuerdos*: 345).

⁸⁵ Antic monestir benedictí. Actualment, només se'n conserva el claustre i l'església. Fou retornat a l'església d'acord amb allò previst en el concordat del 1851. No obstant això, el claustre passà a la Comissió de Monuments, que hi situà el museu provincial. Actualment, és la seu del museu arqueològic de Girona (*Recuerdos*: 180).

⁸⁶ Durant els setges de la Guerra del Francès el claustre patí nombroses destrosses. No obstant això, sobta que no s'esmentin els danys produïts per l'aiguat de l'any 1843, que n'enderrocà una part.

⁸⁷ El convent de les caputxines de Girona era conegut per contenir en el seu interior els anomenats Banys àrabs de Girona. Al primer terç del segle XX foren adquirits per la Diputació de Girona i restaurats.

San Francisco de Asís.⁸⁸ Convento gótico; la iglesia servía de parque; el claustro no sabemos si está vendido.

FUERA DE LA CIUDAD. San Daniel.⁸⁹ Monasterio aún habitado por las monjas. La iglesia es bizantina, y aunque no de muy grandes dimensiones, dibuja muy limpia una cruz latina, tiene cimborrio algo adornado en el centro del crucero, ápside en figura de concha, y una capilla subterránea en el centro que encierra las urnas y el cuerpo de un santo. Se ha de conservar á toda costa.

EN SAN FELIU DE GUIXOLS. Monasterio bizantino.⁹⁰

BESALÚ. Monasterio.⁹¹

AMER. Ídem bizantino.⁹²

Santa María de Ripoll.⁹³ Las llamas al menoscabar en 1835 este monumento espléndido de la restauración catalana, dejaron en pie las galerías del claustro, bien que en solo una quedó la techumbre. Es el más rico, grandioso é imponente que poseemos, una de las galerías no pudo resistir al sacudimiento de los techos cuando vinieron al suelo, y perdiendo el equilibrio toda la columnata y las arcadas se inclinaron de una manera espantosa. Desde entonces solo se mantienen en pie en este estado por la resistencia que les oponen las grandes vigas atravesadas entre ellas y la pared opuesta, las cuales no pudo el fuego consumir enteramente. Las lluvias sin embargo van pudriendo este único sostén: calcúlese cuanto él haya de durar y la galería de caerse, y quizás de conmovier con su ruina las tres restantes. Se podría enderezarla á muy poca costa. La iglesia está entera,⁹⁴ pero sin altares ni adornos, á poca diferencia [366] como quedó el templo de Santa Catalina de Barcelona. Como el altar mayor era de madera, las llamas calcinaron la bóveda del ápside, que llenó el presbiterio de un montón de escombros. Debajo de estos ha de haber un mosaico que cubría el pavimento del presbiterio, sin duda bizantino. El techo del pórtico también se hundió, y con su caída deterioró bastante la portada: con todo, aún ofrece motivos de estudio

⁸⁸ El convent de Sant Francesc d'Assís de Girona era el més gran de la ciutat. Fou venut l'any 1840 i enderrocat per convertir-lo en fàbrica. Actualment, se'n conserven algunes escadusseres restes al carrer Nou i a la plaça Josep Pla.

⁸⁹ Es tracta del monestir benedictí, de la branca femenina de l'orde, de Sant Daniel. És l'únic monestir de Girona que, malgrat alguns moments puntuals, s'ha mantingut en mans de la comunitat original, que encara hi resideix.

⁹⁰ Monestir de Sant Feliu de Guixols, l'església ha esdevingut parroquial i les seves dependències es conserven parcialment, readaptades a d'altres usos, com el museístic.

⁹¹ Monestir de Sant Pere de Besalú. Només se'n conserva l'església.

⁹² Monestir de Santa Maria d'Amer.

⁹³ El monestir de Santa Maria de Ripoll fou dels escassos cenobis gironins que foren atacats violentament. Hom ha acusat d'aquesta acció als membres de la milícia nacional de Barcelona que hi havien estat destinats per lluitar contra els carlins.

⁹⁴ Malgrat les destruccions patides amb l'atac del 1835 la volta de l'església es mantingué força temps dempeus. No obstant això, l'abandó i el saqueig de les teules que la cobrien provocaren la seva ruïna entorn de l'any 1850.

a nuestros artistas, y quedan en pie las arcadas que sostenían el techo. Fue el panteón de nuestros condes, y también de la mayor parte de los de Besalú y Cerdaña.

Santa Maria de Estany.⁹⁵ Fue monasterio y después colegiata. Es un monumento bizantino, también íntegro, y de los más interesantes. La iglesia es parroquia. El claustro es magnífico: tiene varios sepulcros. Por el Ampurdan y falda del Pirineo hay otros edificios antiguos, casi todos monasterios.

Además, en la ciudad de Gerona y en las villas de Castellón de Ampurias, Blanes, Rosas y Figueras existen algunas lápidas romanas, que convendría mucho recoger y trasladar á un museo de antigüedades para su conservación y estudio de los inteligentes.⁹⁶

PROVINCIA DE TARRAGONA.-DENTRO DE LA CIUDAD. San Pablo.⁹⁷ Iglesia muy pequeña, pero única en su especie. La portada es bellísima, y mezcla de bizantino y árabe.

Santa Tecla.⁹⁸ Iglesia muy pequeña detrás de la catedral. Contiene algunos sepulcros. Su portada recuerda una época bastante antigua del género bizantino.

FUERA DE LA CIUDAD. Santa María de Poblet.⁹⁹ Las ruinas, tales como quedaron después del incendio, aún merecían ó una restauración ó un cuidado el más solícito. Por haber faltado este han sufrido más con las visitas de los viajeros y de los ociosos que por las llamas. El panteón de los reyes de Aragón, rival de todos los que puedan ostentar las naciones europeas, y tal vez único por ser todos sus sepulcros góticos y labrados bajo un mismo plan, quedó bastante entero y si faltan hoy los grandes relieves del frente de varias urnas, culpa es de quien usó de su alta posición para enviarlos al extranjero. Abundaba la iglesia en urnas de príncipes y particulares de Aragón y Cataluña: ignoramos hasta qué punto los habrá disminuido el continuo saqueo que han estado sufriendo. Sea lo que fuere, lo que queda debe conservarse, no tan solo por su bondad artística, sino también para honrar la memoria de nuestros antiguos monarcas, que escogieron aquel monasterio para su enterramiento. Este y Ripoll son los dos monumentos históricos y más importantes de Cataluña.

⁹⁵ Entenem que fa esment a Santa Maria de l'Estany, però aquest monestir no es troba situat a la província de Girona. De fet, pertany a la de Barcelona. Desconeixem els motius d'aquesta confusió.

⁹⁶ Aquesta és una referència genèrica basada en la lectura de l'obra d'historiadors com Jeroni Pujades, que precisament s'estava reeditant per aquestes dates. Acció que, precisament, era impulsada per diversos membres de la pròpia Acadèmia. Vegeu: Miralles, 2003: 45.

⁹⁷ Es tracta de la capella de Sant Pau del seminari, que actualment queda dins d'un pati interior d'aquest edifici (*Recuerdos*: 231).

⁹⁸ Fa referència a la capella de Santa Tecla la Vella.

⁹⁹ Monestir de Santa Maria de Poblet. Pau Piferrer li dedica nombroses pàgines en la seva obra (*Recuerdos*: 241).

Santas Creus.¹⁰⁰ Está, entero; es excelente; en la iglesia se conserva el sepulcro del rey D. Jaime II y de su esposa. A sus pies yace el almirante D. Roger de Lauria. En este y en el anterior están sepultados los más celebrados héroes de las casas de Moncada y Cardona.

Además, en las ciudades de Tarragona y Tortosa, y quizás en otros puntos, existe una porción de lápidas romanas, que convendría mucho recoger y trasladar a un museo de antigüedades para su conservación y estudio de los inteligentes.

PROVICIA DE LÉRIDA. BELLPUIG. San Francisco.¹⁰¹ Claustro de fines del género gótico, muy pintoresco. En este convento yacen muchos individuos de la casa de Cardona y Anglesola, enlazados con la del gran Gonzalo de Córdoba. Afortunadamente el magnífico sepulcro de D[on] Fernando de Cardona se ha trasladado á la iglesia parroquial.

En Cervera. La universidad y la iglesia de Santo Domingo.¹⁰²

Iglesia y monasterio de las Avellanas.¹⁰³ Además, en la ciudad de Lérida y en las villas de Isona, Guisona, Borjas, de Urgel y Castellserá¹⁰⁴ existen una porción de lápidas romanas que convendría mucho recoger y trasladar á un museo de antigüedades para su conservación y estudio de los inteligentes.

¹⁰⁰ És el reial monestir de Santes Creus. Curiosament, a l'obra de Piferrer no té apartat propi i es descriu breument a continuació del de Poblet (*Recuerdos*: 309).

¹⁰¹ En realitat es tracta del convent de Sant Bartomeu. Arran de la desamortització patí importants destrosses i fou, posteriorment, reformat.

¹⁰² La universitat actualment es conserva en bon estat. No així l'església de Sant Domènec, que actualment és de propietat particular. En tot cas, es estranya la brevetat de la cita, atès que a *Recuerdos y Bellezas* es dediquen diverses pàgines a descriure la universitat (*Recuerdos*: 338).

¹⁰³ Monestir de Santa Maria de Bellpuig de les Avellanes. Després de ser saquejat, amb la posterior venda de nombrosos dels tresors artístics que acollia, passà a ser noviciat dels germans maristes. Actualment, és un allotjament rural (*Recuerdos*: 326).

¹⁰⁴ Municipi lleidatà ubicat a l'actual comarca d'Urgell. No tenim constància de què eren ni on anaren a raure aquestes làpides.

BIBLIOGRAFIA

- ALMAGRO, Martín, “La Real Academia de la Historia y las Comisiones Provinciales de Monumentos”, *Museos centenarios. Actas de las XV jornadas de Museología 2016*, Asociación Profesional de Museólogos de España, Madrid, pp. 6-31.
- ALVAREZ JUNCO, José, *Mater Dolorosa. La idea de España en el siglo XIX*, Taurus, Madrid, 2001.
- ANÒNIM, *Memoria comprensiva de los trabajos verificados por las Comisiones de Monumentos Históricos y Artísticos del Reino*, Imprenta Nacional, Madrid, 1845.
- BUSCATÓ, Lluís, “Pedro Martínez Quintanilla, un funcionario a la Girona del siglo XIX”, *Revista de Girona*, núm. 241 (2007), pp. 38-43.
- *De l'antiquarisme a l'arqueologia. La protecció i conservació del patrimoni històric i arqueològic a la província de Girona (1835-1876)*, Tesi doctoral - Universitat de Girona, 2011.
- BELLO, Josefina, *Frailes, intendentes y políticos. Los bienes nacionales 1835-1850*, Taurus, Madrid, 1997.
- CALLAHAN, William J., *Iglesia, poder y sociedad en España, 1750-1874*, Nerea, Madrid, 1989.
- CALLE MARIN, Sònia, “La Academia perdida: La Real de Arqueología y Geografía del Príncipe Alfonso (1837-1869)”, *Excavando papeles. Indagaciones arqueológicas en los archivos españoles*, AACHE Ediciones de Guadalajara S. L., Alcalá de Henares, 2004, pp. 121-152.
- CAMPABADAL, Mireia, *La Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona en el segle XVIII. L'interès per la història, la llengua i la literatura catalanes*, Edicions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 2006.
- CORTADELLA, Jordi, “La real Academia de Buenas Letras de Barcelona”, *Pioneros de la arqueología en España Del siglo XVI a 1912*, Museo arqueológico regional, Alcalá de Henares, 2004, pp. 69-71.
- *El museu de l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona. Dades per a una història*, Reial Academia de Bones Lletres, Barcelona, 2009.
- DÍAZ-ANDREU, Margarita; MORA, Gloria, “Arqueología y política: el desarrollo de la arqueología española en su contexto histórico”, *Trabajos de prehistoria*, núm. 52, 1995, pp. 25-38.
- FRADERA, Josep Maria, *Cultura nacional en una sociedad dividida 1838-68*, Marcial Pous, Madrid, 2003.
- FONTANA, Josep, *La revolució liberal a Catalunya*, Eumo editorial & Pagès edicions, Lleida, 2003.
- GANAU i CASAS, Joan, *Els inicis del pensament conservacionista en l'urbanisme català*, Edicions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1997.
- *La protección de los monumentos arquitectónicos de España y Cataluña 1844-1936. Legislación, organización e inventario*, Universitat de Lleida- Espai temps 34, Lleida, 1998.
- “Los espacios religiosos y militares en la transformación de las ciudades catalanas del siglo XIX”, *Scripta Nova. Revista Electrónica de geografía y ciencias sociales*, núm. 493 (3), 2014, (sense paginar).
- GRAHIT i GRAU, José, *Comisión de Monumentos Históricos y Artísticos de la provincia de Barcelona. Memoria de la labor realizada por la misma en su primer siglo de existencia (1844-1944)*, Comisión Provincial de Monumentos, Barcelona, 1947.
- HERNÁNDEZ HERNÁNDEZ, Francisca, “Las revistas románticas españolas y su visión del patrimonio arqueológico”, *Complutum*, núm. 9, 1998, pp. 231-253.
- LLAGOSTERA, Antoni, “L'interrogatorio monumental a Ripoll” (1844-1846)”, *III Congrés Internacional d'Història del Pirineus. Actes i Comunicacions, La Seu d'Urgell - Andorra la Vella*, Institut d'Estudis Andorrans, Sant Julià de Lòria, 2019, pp. 617-636.
- LÓPEZ TRUJILLO, Miguel Ángel, *Patrimonio. La lucha por los bienes culturales españoles (1500-1939)*, Ediciones Trea S. L., Gijón, 2006.
- MAIER ALLENDE, Jorge, *Comisión de antigüedades de Madrid. Catálogo e índices*, Real Academia de la Historia, Madrid, 1998.
- MARTÍNEZ ALCUBILLA, Marcelo, *Diccionario de la administración española*, Madrid, 1887.
- MARTÍNEZ, Pedro, *La provincia de Gerona. Datos estadísticos*, Gerona: Imprenta de F. Dorca, 1865.
- MEDEROS, Alfredo, “Análisis de una decadencia. La arqueología española del siglo XIX. I. El impulso isabelino”, *Cuadernos de Prehistoria y arqueología de la Universidad Autónoma de Madrid*, núm. 36, 2010, pp. 159-216.
- MIRALLES, Eulàlia, *La Corónica Universal del principado de Cataluña de Jeroni Pujades a l'Acadèmia de Barcelona (1700-1832)*, Ajuntament de Barcelona, Barcelona, 2003.
- MIRET i SANS, Joaquim, “Dos siglos de vida académica”, *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, Vol IX, 1917-20, pp. 249-280.
- MUÑOZ COSME, Alonso, *La conservación del patrimonio español*, Ministerio de Cultura, Madrid, 1989.
- NIETO, Alejandro, *Historia administrativa de la regencia de María Cristina*, Ariel, Barcelona, 2006 (hi ha una edició anterior de 1996).
- ORDIERES DÍAZ, Isabel, *Historia de la restauración monumental en España (1835-1936)*, Ministerio de Cultura, Madrid, 1995.
- REMESAL RODRÍGUEZ, José; AGUILERA MARTÍN, Antonio; PONS i PUJOL, Lluís, *Comisión de antigüedades de la Real Academia de la Historia. Catalunya catàleg i índex*, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, Barcelona, 2002.
- RIQUER, Martí de, “Breve historia de la Academia de Buenas Letras de Barcelona”, *Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona*, núm. 25, 1953, pp. 275-304.

- RISQUES CORBELLA, Manel, *El govern civil de Barcelona*, Edicions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1995.
- RODRÍGUEZ GONZÁLEZ, Carmen, "Las relaciones Iglesia-Estado en España durante los siglos XVIII y XIX", *Investigaciones históricas: época moderna y contemporánea*, núm. 19, 1999, pp. 197-218.
- TORTOSA, Trinidad; MORA, Gloria, "La actuación de la Real Academia de la Historia sobre el patrimonio arqueológico: ruinas y antigüedades", dins de *Archivo Español de Arqueología*, núm. 69, 1996, pp. 191-217.
- WULFF, Fernando, *Las esencias patrias. Historiografía e historia antigua en la construcción de la identidad española (siglos XVI-XX)*, Crítica, Barcelona, 2003.